

BÖLÜŞÜLEN BİR DÜNYANIN SİSTEMİ: SÖMÜRGEÇİLİK

Öğr. Gör. Dr. Günseli Gümüşel

Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ortak Dersler Bölümü

“Beyazlar Afrika’ya geldiklerinde bizim topraklarımız, onların İncilleri vardı. Bize gözlerimizi kapatarak dua etmeyi öğrettiler. Uyandıığımızda gördük ki onların toprakları bizim İncillerimiz vardı.”

(Sömürgecilik Tarihi, Raimondo Luraghi)

En genel anlamıyla sömürgecilik bir devletin başka ulusları, devletleri, toplulukları siyasal, ekonomik, dini ve kültürel egemenliği altına alarak yayılmasıdır. Sömürgecilik demek sömürenlerin genelde sömürdükleri bölgelerin kaynaklarına, iş gücüne ve pazarlarına aynı anda el koymasındır; sömürülen bölgedeki halkın sosyo-kültürel ve dini değerlerine açıktan ya da pasif yolla ciddi şekilde baskı uygulamasıdır. Sömürgeciliğin bir meşrulaştırma amacı vardır: *sömürenler, sömürülenlerden üstündür*. Yani sömürgeci toplumlar aslında gelişmemiş toplumları refaha kavuşturmak istemişlerdir. Bilimsel teorilere anlamsızca dayandırılmaya çalışılan bu inanç XIX. yy Avrupası’ndan türemiştir.

Tarihsel süreç içinde sömürgeciliğin biçimi ve yöntemleri değişikliğe uğramıştır. Örneğin Klasik İlkçağ’da sömürge demek birbirine bağlı göçmen topluluklarının yakın ya da uzak mesafedeki bir toprak parçasına sahip çıkması demektir. Sömürgeyi meydana getiren insanların belirgin bir siyasi ya da askeri kaygıları yoktu. Bu durum X.yy Yunan sömürgeleri için de geçerliydi. İki devlet arasındaki soy birliği, ortak dini gelenekler ve dil gibi devam eden bağlar çoğu zaman dayanışma için yeterli unsurlardı. Eski Mısır’ın elde ettiği Nübye toprakları bu tür sömürgeciliğe uygun bir örnek olabilir. Zira Nübye, Mısır’a köle, altın ve hayvan sürüleri sağladı. Buna karşılık Mısır’dan Nübye’ye küçük memur, asker, tacir ve köylü toplulukları gitti.

Kendi kaynaklarıyla yetinmeye çalışan Erken Ortaçağ derebeyliği sömürge kurmaya uygun değildi. Ancak XI. yy’daki nüfus artışları ve ticari gelişmeler yeni sömürge biçimlerinin doğuşuna yol açtı. XIX. yy’da Çin İmparatorluğu bunun bir örneği ortaya çıkmıştı. Burada önce Avrupalılar sonra Amerikalılar ve Japonlar kira ödeme yoluyla bir şehrin tamamının ya da bir semtinin kendilerine verilmesini sağladılar; kendi yurttaşlarına sağladıkları imtiyazları bu bölgedeki yerlilere de tanımaya başladılar.

Zamanla başlangıçtaki sömürge sitelerin yerini çıkarıcı amaçlarla kurulan gerçek sömürge devletleri aldı. XVI-XX. yy arasında sayıları artan Avrupa sömürgeleri siyasi anlamda bağımlı ve anayurt tarafından değerlendirilen topraklardı. Ancak bu sömürgelerin farklı coğrafyalara yayılmış olması, daha farklı ve karmaşık sömürge biçimlerini zorunlu hale getiriyordu. Ana amaç hükümdarların ve kişilerin zafer kazanması olarak tanımlanabilse de, Hristiyanlığı yayma çabaları da en az servet peşinde koşmak kadar büyük rol oynuyordu. İşte bu yüzden sömürgelere anayurdun bir uzantısı konumuna getirilmesi gerektiği gözüyle bakıldı. Fakat bu görüş daha en başından bir problem yaratıyordu: coğrafi uzak. Avrupa krallıkları bilmedikleri uzak ülkelerde bir takım maceralara atılmaktansa bu teşebbüsleri

imtiyaz tanıdıkları bir gruba devrettiler. Örneğin, Portekizli kumandanlar, İspanya'daki maden kaynaklarının ve toprakların işletilmesi için gerekli olan geniş imtiyazı bir grup fatihe bıraktılar. Bununla, sömürge fatihlerini kesin bir kademeleşmeye tabi tutarak aynı sisteme bağlamak tasarlanmıştı. Bu durumda sömürge ticaretinin böylesi bir baskı altında bulundurulması, fatih sınıfının yerli halkı daha da hor görüp sömürmesine yol açıyordu.

İmtiyazlı şirketler sistemi, XIX yy'da yürürlükten kalkan sömürge paktından sonra da varlığını sürdürdü. Fakat her türlü tekele karşı çıkan liberalizmin getirdiği görüşlere de uyum sağlamak zorunda kaldılar. Eski imtiyazlar çoğunlukla kısalsa da, siyasi imtiyazların sınırlanması lafta kaldı. Sömürgeci devletler sömürgelerin iç işlerine daha fazla karışmaya başladılar. Bunun için ya fethedilen ülkelere kesinlikle el koyuyorlar ya da mahalli hükümdarlara himaye statüsünü kabul ettiriyorlardı. Ancak Avrupalı kolonların fazla olduğu sömürgelerde otoriter bir yönetim uygulamak kolay değildi. Çünkü oraya yerleşmiş Avrupalılar, anayurttaki vatandaşlarla aynı haklara sahip olmak istediler. Örneğin Fransa, Cezayir'e öbür sömürgelerden farklı bir statü tanımak zorunda kalmıştır (1870).

Özetle XIX. yy sonunda ve XX. yy başlarında, hukuki gelişmelerle birlikte iskân sömürgeleri ile işletme sömürgeleri arasındaki fark derinleşti. Bu sömürgeleri birbirinden ayıran temel özellikler statüleri, anayurdun müdahale oranı, sosyal gelişme ve değerlendirme teşkilatlarıydı. İskân sömürgeleri gün geçtikçe Avrupa sosyal yapısına uygun bir şekilde belirmeye başlarken, aynı zamanda iktisat da çeşitlendi. İşletme sömürgeleri ise, anayurdun kaynaklarını tamamlayacak madeni veya gıda maddelerini üretmeye devam ettiler.

Sonuç olarak, günümüzde tarihe karışmak üzere olan sömürge statüsü yerini farklı aşamalarda bağımsızlığa ve muhtariyet biçimlerine bıraktı. Sömürge kavramının yerini ise hepimize tanıdık gelecek bir başka fikir aldı: gelişmemiş ülkelere yardım!

Kaynak:

Sömürgecilik Tarihi (Marc Ferro, İmge Kitabevi Yayınları, 2002)

Google görseller